

Znaczenie aspektowe i czasowe włoskiego czasu zaprzeszłego *trapassato prossimo* w języku pisanym i mówionym

Celem niniejszej pracy jest analiza wpływu cech aspektowych i czasowych włoskiego czasu zaprzeszłego *trapassato prossimo* na jego użycie we współczesnym języku włoskim.

Mimo że, jest on powszechnie używany zarówno w języku pisanim jak i mówionym, różne użycia tego czasu werbalnego nie zostały jeszcze zbadane w stopniu wyczerpującym. *Trapassato prossimo* jest czasem przekazującym informacje semantyczne różnorodnego typu. Z aspektowego punktu widzenia, podobnie jak inne czasy złożone, ma on znaczenie rezultatywne (perfektywne), ale może być też zastosowany w celu wyrażenia zarówno aspektu perfektywnego (dokonanego), jaki i imperfektywnego (niedokonanego). Może służyć wprowadzeniu retrospekcji (*flashback*) lub opisaniu zdarzeń mających miejsce w przeszłości w stosunku do głównej linii narracyjnej, ale może być też wykorzystywany w celu pchnięcia akcji do przodu. Te cechy charakterystyczne sprawiają, że czas ten może być używany w skrajnie różnych kontekstach komunikacyjnych oraz że w wielu sytuacjach może być parafrazowany przez czasy z nim “konkurujące”, charakteryzujące się odmiennymi cechami aspektowymi: *passato remoto*, *passato prossimo* i *imperfetto*.

Całość pracy składa się z pięciu rozdziałów. Rozdział pierwszy przedstawia podstawy metodologiczne niezbędne do wykonania analiz prowadzonych w następnych sekcjach. Poruszone zostały w nim kwestie ogólne, takie jak kategoria czasu i aspektu, rozróżnienie między aspektem gramatycznym a leksykalnym (*Aktionsart*) oraz definicje aspektu perfektywnego, imperfektywnego i rezultatywnego (*perfectum*). Ze względu na częste nieporozumienia wynikające ze współistnienia różnych tradycji językoznawczych, szczególną uwagę poświęcono także kwestiom ściśle terminologicznym. Dodatkowo, w rozdziale został przedstawiony i dopasowany do włoskiego systemu czasowego model teoretyczny opracowany przez Apothéloza (2017/2021), który stanowi odnowienie i udoskonalenie chronogramów Reichenbacha (1947).

Rozdział drugi przedstawia właściwości czasowe i aspektowe *trapassato prossimo*. Definicje o charakterze popularyzatorskim znalezione w podręcznikach języka włoskiego dla obcokrajowców zostały porównane z tymi proponowanymi przez Bertinetto (1991) w autorytatywnej *Grande grammatica italiana di consultazione* (red. L. Renzi *et al.*). Czas *trapassato prossimo* został opisany przy użyciu chronogramów opracowanych przez Apothéloza (2017/2021), na których oparta jest analiza przeprowadzona w kolejnych rozdziałach. Według tego modelu, *trapassato prossimo* posiada dwie główne interpretacje aspektowe, *rezultatywną* i *procesualną*, zależne od tego, czy akcent położony jest na stan wynikający z sytuacji wyrażonej przez czasownik, czy też na samej sytuacji.

Kolejne dwa rozdziały koncentrują się na przedstawieniu wyników analizy korpusu pisemnego. Rozdział trzeci prezentuje najważniejsze sposoby użycia *trapassato prossimo* w narracji głównej, podczas gdy rozdział czwarty skupia się całkowicie na fragmentach retrospekcyjnych. Podział ten, inspirowany pracami Apothéloz & Combettes (2016) i Nowakowskiej (2017), pozwolił na określenie i wyjaśnienie całego szeregu użyć tekstualnych *trapassato prossimo*, które do tego czasu nie zostały jednoznacznie zinterpretowane, a nawet odnotowane.

Rozdział piąty przedstawia użycie *trapassato prossimo* w języku mówionym. Jak zaobserwowano, w narracjach ustnych występują te same zastosowania, co w opisanym już w poprzednich rozdziałach korpusie pisemnym – włączając również te, które mogłyby wydawać się bardziej związane z wymiarem tekstu pisemnego w powieściach, charakteryzującego się wysokim poziomem planowania. Z drugiej strony jednak, pojawiają się tu nowe cechy bezpośrednio związane z wymiarem ściśle dialogicznym uwzględnianych przykładów.

W analizach przedstawionych w rozdziałach 3, 4 i 5, wzięto pod uwagę różnorakie czynniki o charakterze zarówno semantycznym jak i pragmatycznym, nie pomijając przy tym aspektów związanych z lingwistyką tekstu. Położono akcent na problemach takich jak: interpretacja aspektowo-czasowa, różnice semantyczne i pragmatyczne wynikające z porównań z konkurującymi ze sobą czasami werbalnymi, aspekt leksykalny badanego czasownika, oraz obecność czasowych wyrażen przysłówkowych różnego rodzaju. W rozdziałach poświęconych językowi pisemnemu kluczową rolę odegrała analiza zjawisk narracyjnych, podczas gdy w ostatnim rozdziale skupiono się na efektach kontekstowych o charakterze dyskursywnym i pragmatycznym. *Trapassato prossimo* w narracji głównej służy do „wstrzymania” lub cofnięcia akcji do tyłu, najczęściej dzięki znaczeniu rezultatywnemu. W retrospekcjach, sytuacja jest natomiast odwrotna. Z jednej strony zachowane zostają wszystkie użycia obserwowane w narracji głównej, z drugiej zaś przejawiają się nowe, związane z interpretacją procesualną, gdzie czas *trapassato prossimo* jest stosowany w celu pchnięcia do przodu akcji w ramach narracji retrospekcyjnej. Nie wynika to jednak, jak zakładał Bertinetto (2014), z tendencji włoskiego czasu zaprzeszłego do utraty swoich definicyjnych właściwości aspektowych i konsekwentnego zyskania cech aorystycznych (*aoristic drift*), tylko z mechanizmów bezpośrednio związanych z obecnością punktu odniesienia w strukturze semantycznej *trapassato prossimo*.

Korpus języka pisemnego (rozdziały 3 i 4) składa się z 34 powieści w języku włoskim, z których większość napisana lub przetłumaczona (w przypadku przekładów z innych języków) została w ciągu ostatnich trzech dekad. W rozdziale piątym natomiast, wykorzystano trzy korpusy online języka mówionego, uwzględniając wyłącznie teksty ustne spontaniczne i charakteryzujące się niskim poziomem planowania.